

Наталія МИХАЙЛЮК

УКРАЇНСЬКІ ЖІНОЧІ МОНАСТИРИ У ЛЬВОВІ В XVII—XVIII ст. ІСТОРИКО-МИСТЕЦЬКІ ПАМ'ЯТКИ МОНАСТІРЯ ВВЕДЕННЯ В ХРАМ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ СЕСТЕР ВАСИЛІЯНОК

Стаття присвячена історії українських жіночих монастирів у Львові. На підставі матеріалів церковних візитацій 1776—1805 рр. у монастирі Введення в храм Пресвятої Богородиці сестер Василянок у Львові проводиться порівняння між наповненням монастирської церкви. Розглядається збережений на сьогодні в церкві св. Дмитрія на Збоїщах у Львові іконостас. Акцентується на давнішій частині ансамблю, яка походить з монастиря Введення в храм Пресвятої Богородиці (1720—1733 рр.).

Ключові слова: церковні візитації, Львівський монастир Введення в храм Пресвятої Богородиці, іконостас.

© Н. МИХАЙЛЮК, 2011

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 2 (98), 2011

Тема торкає проблематики українських жіночих монастирів як культурно-духовних вогнищ нашого народу протягом усієї його християнської історії. Малярське наповнення жіночих монастирських церков у Львові займає своє чільне місце серед інших храмів в акумулюванні і віддзеркаленні еволюції української церковної традиції. Оскільки до сьогоднішнього дня немає систематично опрацьованого матеріалу в цьому питанні, тема залишається актуальною і відкритою. Досі невідомими і без належної мистецької оцінки залишаються окремі ікони і цілі іконостаси, а отже не дослідженими для нас є як окремі майстри, так і еволюція розвитку окремих малярських майстерень чи шкіл. Джерелами для розкриття теми є архівні документи й наявні на сьогодні ікони. Серед небагатьох наукових доробків фахівців висвітлення цього питання носить фрагментарний і в основному історичний характер. Деякі дослідники торкаються питання розвитку на українських землях анахоретства у вигляді печерництва [1]. Розглядається келіотський принцип монашого життя [2]. На підставі комплексного використання писемних та археологічних джерел не багато довідуємося про княжі часи у домонгольську добу [3]. Дуже мало досліджень і пам'яток доносить до наших днів знання про «період витоптаної культури» — постійні загарбницькі напади на нашу землю в XIV—XVI ст. Лише від початку XVII ст. протягом трьохсот років систематичним інформативним джерелом українських монастирів є візитації Української Греко-Католицької Церкви. В першій пол. XIX ст. вивчати історію чернецтва в Галичині взявся А. Петрушевич [4], а також інші дослідники. В кінці XIX ст. поряд з історичними дослідженнями чоловічих василянських монастирів з'явилися перші статті М. Коссака [5], А. Петрушевича [6] про жіноче монашество. На поч. XX ст. виходить перша монографія про історію і виховну діяльність Сестер Василянок [7], по-являються окремі статті інших авторів.

У Львові про монахинь східної традиції згадується разом із давніми згадками про початок заснування міста [8]. Найочевидніше, що жили вони неподалік «монахів-василян» у княжому місті [9] і користувалися привілеями княгині Констанції. Долучилися, мабуть, разом з монахами-василянами, і до таємниці збереження «святого образу», який князь Лев «заповідав лише русинам» [10]. За звичаєм при жіночих монастирях закладалися церкви, посвячені святим жінкам. У сьогоднішнього Львів-

ського храму святих П'ятниць найдавніші фундаменти походять з кін. XIII ст. [11]. На початку церква могла бути монастирською (храми св. Параскевії XIII—XV були монастирськими в інших містах: Теробовлі, Дрогобичі, Острозі) [12]. Такою ж могла бути каплиця святої Катерини Александрійської, відновлена королем Казимиром Великим на Низькому Замку у Львові на час потвердження Руської Митрополії. Згадана вона у 1377 р., що мала всередині «фрески, виконані в православній манері» [13]. Тому, продовжуючи розпочаті традиції закладених жіночих монастирів у м. Львові ще з княжих часів, так старанно відновляють їх протягом подальшої історії.

Монастир святої Катерини Олександрійської

Про нього згадує у 1939 р. мистецтвознавець М. Голубець, описуючи жіночі монастирі у старому Львові [14]. 1591 р. до Львова приїхав Київський Митрополит Михайло Рогоза і спеціальною грамотою благословив Львівському Успенському Братству започаткування цього монастиря. М. Коссак описує його як жіночий монастир св. Онуфрія і подає, що братство розпочало будівництво гостинниці для подорожніх, лікарні і монастиря. При тім братчики показали митрополиту ще й інше місце на монастир [15]. Монастир носив характер радше харитативної установи, а черниці виконували непросте служіння сестер-жалібниць при головному міському шпиталі і гостинниці. В 1597—1605 рр. монастир перебував на ґрунті чоловічого монастиря св. Онуфрія. Планували збудувати храм на честь святої Катерини [16]. Зенькович Іпатій подає, що в 1599 р. в монастирі перебували «стариці і діви» з Видубицького монастиря [17]. Згодом відомий ідеолог успенського братства Юрій Рогатинець запросив в цей монастир своїх землячок — високоосвічених монахинь з Рогатинського монастиря Домнікію і Анастасію [18], щоб продовжити традицію, розпочату ще князем Левом [19]. 1603 р. успенське братство з фонду Константина Корнякта записало монастиреві 2000 золотих і половину дібр на Збоїсках [20]. Денис Зубрицький в Хроніці міста Львова подає, що в 1641 р. латинський орден августинців придбав ділянку від монастиря черниць св. Катерини Сененської на Галицькому (передмісті) і заснував там невеликий монастир і каплицю, звану Лорето [21].

Після 1744 р. немає більше жодних згадок про нього, тобто в церковній структурі він перестав існувати. Не знайдено жодних описів церковного майна цього монастиря, лише зазначено при невідрадних обставинах, коли старший братчик Іван Красовський проганяв черниць з монастиря в 1605 р., то «богослужбні книги... і навіть образи Спасителя і Пречистої Його Матері... по кутах літали» [22].

Монастир сестер Лянґішівських

Ще одним жіночим «монастирцем» називає його Микола Голубець. Заснований він у другій пол. XVII ст. «зукраїнізованим греком» — їхнім батьком Гавриїлом Лянґішівським для своїх дочок — Кандіди і Олімпіади [23]. Король Володислав 1637 р. надав монастиреві спеціальну грамоту. Будинок мав келії, рефектар, каплицю, вимурований і посвячений престіл, іконостас. На стінах каплиці — багато ікон. Запрестольним був образ «Спаса». Інокіни жили за правилами святого Василя Великого. Через деякий час «жиди», які жили поруч, почали скаржитися, і спеціальна комісія закрила монастир. Все майно після закриття монастиря перейшло на сестер Лянґішівських і їх родину.

Введенський жіночий монастир

Постав він незалежно від Катеринівського монастиря. До сьогоднішнього дня на розі вулиці Гайдамацької зберігся монастирський одноповерховий будинок, збудований в 1780-х рр. за благословенням єпископа Петра Білянського з ампірним портиком на чотирьох колонах. Навпроти нього стояла церква Введення в храм Пресвятої Богородиці, а позаду за садком розмістилась церква святих П'ятниць [24].

Згідно з інвентарем Львівського монастиря преподобних «Панн» Василянок, посилаючись на міські акти, 29 жовтня 1646 р. ясновельможний Волоський або Молдавський господар Васи́й Лупул посилає листа, в якому вказує, що П'ятницький свій ґрунт дарує «черниціям грецької релігії», щоб собі на тому ґрунті побудували монастир¹. Лист написано в м. Яссах

¹ У 1637 р. в «в суботу по Юрію» славетна Анна Попелова — попада — свій ділчичний ґрунт, названий П'ятницьким, на Жовківському передмістю у Львові дарує славетній Марисі Скородинській — своїй внучці. Згідно з тими ж міськими актами, вписаних в монастирський документ 3 грудня 1646 р., міщанин Ян Скородинський з дружиною

перед святом св. Катерини. 7 червня 1656 р. у Варшаві польський король Ян Казимир потверджує дарування Молдавського господаря монастиреві на вічні часи і звільняє «черничок» від всіх податків і зборів. На прохання Львівського єпископа Арсенія Желібовського 1659 р. король дозволяє будувати монастир і церкву і своїм привілеєм дає право законницям набувати інші ґрунти. І це оголошує у Львові на свято Стрітня 1664 р. Ґрунт Терлецький разом з домом, городом, садами, полями і всіма приналежностями в 1665 р. Іван Мнішко — Львівський староста, дарує «монастирю, посвяченому Пресвятій Богородиці, що відправляє за українським (руським) календарем і розміщений у Львові на Краківському передмісті»². Основна ціль засновника — «щоб хвала Божа перебувала на цьому місці на всі часи». 1668 р. Мнішко виміняти ґрунти, тобто — П'ятницький, Терлецький і Збаразький, потверджує для користування монастиреві на вічні часи³. Через п'ять років цей же львівський старо-

---

Феодосією продають свій власний ґрунт П'ятницький ясновельможному Волоському або Молдавському господареві Василю Лупулу — воеводі, тестю Тимоша Хмельниченка. (Він є також фундатором існуючої сьогодні церкви св. П'ятниці). Див. Інвентарний опис майна монастиря, а також перелік наданих йому привілеїв з 1637 по 1748 рр. (Інвентарі Львівського монастиря Впр. «Панн» Василянок записані в 1776 р. — ЦДІАУ у Львові. — Ф. 684. — Оп. 1. — Сп. № 2558. — Арк. 1–10). (У 1659 р. по смерті Юрія Терлецького дворик і ґрунти Терлецькі згідно з кадастровим правом через Яна Казимира, короля польського, 11 квітня в Варшаві перейшли воеводі Мартинові Соколовському. 4 липня 1663 р. власник дарує цей ґрунт Мнішкови, як записано в Львівських міських актах).

² Контракт з Львівських господарських актів згідно запису Мартина Соколовського про продаж монастиреві свого дому разом з ґрунтом «Терлецький». — ЦДІАУ. — Ф. 684. — Оп. 1. — Сп. № 2554. — Арк. 1–2 зв.; (11 серпня 1667 р. Войцех і Регіна Збаражі свій дідичний ґрунт, прилеглий до монастиря, за 400 золотих польських продали Мнішкови).

³ Інвентарний опис майна монастиря а також перелік наданих йому привілеїв з 1637 по 1748 рр. (Інвентарі Львівського монастиря Впр. «Панн» Василянок записані в 1776 р. — ЦДІАУ у Львові. — Ф. 684. — Оп. 1. — Сп. № 2558. — Арк. 3); 8 листопада 1673 р. у Львові польський король на прохання Львівського єпископа Йосифа Шумлянського потверджує привілеї на випікання просфор і вироблення та продавання свічок, потверджує ґрунти і вольності, надані старостою Львівським Іваном Мнішком та королем Яном Казимиром «черницям» Василянкам. Також дозволяє свободне обирання ігумені. Ці ж права і свободи в 1679 р. в

ста актом, написаним у Львівському замку, звільняє монастир «велебних панн» Василянок і їхні ґрунти від всяких податків і «замкового». 24 жовтня 1669 р. від Львівського єпископа Йосифа Шумлянського законницям дано привілеї, який потверджує заборону будькому пекти просфори чи робити і продавати свічки в церквах, за винятком самих черниць. В 1742 р. Іван Шадурський провів 7-му візитацію Василянських монастирів у Галичині. Введенському монастиреві він записав 2000 золотих по Серафимі Чолканській⁴. Від 1603 р. з фонду Константина Корнякта — 2000 золотих і землі на Збоїсках — монастир повинен був отримувати кожного року по 50 золотих. З цієї суми церковне братство за домовленістю виплачувало монастиреві лише до 1689 р. Решту грошей з фонду Корнякта було віддано шведам при облозі м. Львова, як це відбулося і в Катерининському монастирі. Монахині жили з праці своїх рук, продаючи білені нитки, просфори і свічки. 4 грудня 1752 р. у Варшаві король польський Август III видає монахиням привілеї на свободне вибілювання і продавання ниток.

На такій історичній канві згадується внутрішнє наповнення монастиря і храму, яке стало матеріалом для певних висновків із заданої теми. В інвентарній книзі числиться 10 обрусів до накриття престолів у храмі. Дві заслони на царські врата — очевидно, на час посту темна заслони, а в інший час — світла. Зустрічаємо три нові занавіски на ікони⁵. Церковні лави прикривали килимками. В притворі (сінях) церкви на підлозі постелено кілька килимків. Килимки всі вовняні,

---

Жовкві потверджує король польський Ян III, а 1699 р. у Варшаві — і король Август II.

⁴ Вступаючи до монастиря, інокіни приносили посаг — певну грошову суму, якою розпоряджалася по порученню єпископа призначена особа, видаючи щороку певну суму на видатки черниці. Неодноразово монахині скаржилися, що не отримували призначених грошей. Див. Інвентарний опис майна монастиря, а також перелік наданих йому привілеїв з 1637 по 1748 рр. (Інвентарі Львівського монастиря Впр. «Панн» Василянок записані в 1776 р. — ЦДІАУ у Львові. — Ф. 684. — Оп. 1. — Сп. № 2558. — Арк. 4–6 зв.).

⁵ Звичай прикривати ікони фіранками існував ще у першому тисячолітті у візантійській традиції. На час татарських нападів на наші землі, що відзначався трагічним спустошенням і пограбуванням нашої культури, часто в церквах за занавісками — фіранками ховали найвизначніші ікони, зокрема ті, що мали на собі дорогоцінні шати. В період бароко занавіски носили ще і характер оздоблення.

як також і накриття на «пультіт». Крім обрусів на престоли в церкві було 11 різних накриттів і скатертин. На головний престіл призначено п'ять тонких обрусів з коронками. Два такі ж обруси призначені на тетрапод. Тетрапод прикритий грубим лляним обрусом. В церкві знаходяться ще три грубіші лляні обруси, призначені на престіл. Один — давній великий. Два прості — прикріплено навколо великого престолу. Ще один — на престолах і два — на іконостасі.

В церкві — дві проповідальниці. Серед церковного начиння — позолочений і срібний посуд: дві чаші — позолочені, одна з них — гравірована. Дарохранильниця — позолочена, чотири срібні ложечки, великий срібний хрест, срібна кадильниця, три срібних лампи з ланцюжками. До ікони Введення в храм Пресвятої Богородиці на час 1782 р. є дві шати. Одна з них — більша, з короною, позолочена кругом голови. Друга шата — менша. Можливо ікон також було дві: одна — запрестольна, а інша — в намісному ряді іконостасу. Срібних корон на більші і менші образи — 16. Така велика кількість корон спонукає до припущення (молільного) апостольського ряду в іконостасі. Зазвичай корону прикріпляли над головою кожному предстоячому святому [25]. На намісній іконі Ісуса Христа могла бути срібна корона також. Крім того, на ній — два хрестики: один — срібний, інший — дерев'яний, окутий в срібло, і срібний ланцюг, що складався з трьох ланок. Інших два срібних хрестики при коралях, очевидно, належали намісній іконі Богородиці, як і дерев'яний хрестик, окутий в срібло, а також менша позолочена корона. Серед церковних дорогоцінностей — срібна оправа на Євангеліє і срібна таця [26]. При церкві була поважна кількість літургичних книг. Згідно з традицією, в страсну п'ятницю викладали Плащаницю — гріб Господній — і прикрашали лампадками і квітами. А у великодньому часі виставляли на тетрапод артос. Ікону до артоса замовили маляреві в 1764 р. [27] (табл. 1). Серед церковного одягу — 18 різних фелонів⁶.

⁶ Інвентарний опис майна монастиря, а також перелік наданих йому привілеїв з 1637 по 1748 рр. Див.: Інвентарі Львівського монастиря Впр. «Панн» Василянок записані в 1776 р. — ЦДІАУ у Львові. — Ф. 684. — Оп. 1. — Спр. № 2558. — Арк. 6. Це ще раз потверджувало, що храм на той час не був новим і в ньому відбувалося інтенсивне літургичне життя, але була невелика кількість прислуг. Про це говорить кількість дальматик: лише дві.

При монастирському храмі святкували празник і отримували відпусту три рази в році: на день Прокладення Чесного Пояса Пресвятої Богородиці, на день Покладення Чесної Ризи Пресвятої Богородиці і на свято Введення в храм Пресвятої Богородиці. В ці дні запрошували гостей і при монастирі робили для них частування.

З 1762 р. ігуменею була преподобна Єфимія Деревінська. В тому ж часі дерев'яний монастирський храм потребує поважних ремонтів: ремонтують вікна, ремонтують і відновлюють церковний купол, ганок, хори⁷. При церкві була також дзвіниця. Масштабно проводяться ремонти старих будиночків, де жили монахині, будуються нові, обгороджується посілість для збереження клявзури. В трапезній було зроблено кахельну піч, і 1769 р. було заплачено маляреві за відновлення Деїсисного чину⁸. На той час згаданий старший іконостас, або його частина вже знаходилися в монастирській трапезній. Книга монастирських видатків і прибутків подає, що 1777 р. за 100 ринських золотих продають образи з монастирської церкви до Домажиру⁹.

⁷ Протоігуменат Чину Василя Великого. Жіночий монастир у Львові. Журнал обліку прибутків і видатків монастиря за 1762–1776 рр. — ЦДІАУЛ. — Ф. 684. — Оп. 1. — Спр. № 2575. — Арк. 3 зв–4; Встановили рихтування і верхній маленький купол під хрестом обсмоли. Тоді закупили 10 коп. гонти і перекривали церковний дах. При тім було відремонтовано і зашклено церковні вікна. Через два роки після цього ремонтують церковний ганок. Хори в церкві закривалися на ключ. Там, мабуть, зберігалися літургичні книги. В тому ж часі (1769 рік) вставлено новий замок до вхідних церковних дверей.

⁸ Інвентарний опис майна монастиря, а також перелік наданих йому привілеїв з 1637 по 1748 рр. (Інвентарі Львівського монастиря Впр. «Панн» Василянок записані в 1776 р. — ЦДІАУ у Львові. — Ф. 684. — Оп. 1. — Спр. № 2558. — Арк. 2); Трапезну, яку взимку отоплювали і часто при монастирях називали «теплим храмом», бо саме там черниці відправляли церковне правило в зимовий час.

⁹ Протоігуменат Чину Василя Великого. Жіночий монастир у Львові. Журнал обліку прибутків і видатків монастиря за 1776–1805 рр. — ЦДІАУЛ. — Ф. 684. — Оп. 1. — Спр. № 2576. — Арк. 1–14; Цей же документ фіксує видатки на монахинь зі Смільницького монастиря сестер Василянок, які 17 серпня 1789 р. по дорозі до Словітського монастиря зупинилися у Введенському монастирі, чекаючи на дальші єпископські зарядження. Саме в цей час австрійська влада закриває жіночий монастир у Смільниці, а черниці єпископ переводить до Словіти та до Львова. 30 квітня 1791 р. монастир отримує невеличкий прибуток

Табл. 1

Церковні речі монастирської церкви Введення в храм Пресвятої Богородиці на час візитації 1776 р.

№ п.р	Назва церковної речі	Кількість	Додатковий опис	Місце знаходження (призначення) в церкві
1	Чаша	1	Позолочена	—
2	Чаша	1	прикрашена позолочена гравірована	—
3	Дарохранильниця	1	позолочена всередині	Кивот
4	Ложечка	4	срібна позолочена	Для причастя
5	Хрест	1	срібний великий	в святилищі
6	Кадильниця	1	Срібна	—
7	Лампи	3	срібні з ланцюжками	—
8	Шата на ікону Введення в храм Пресвятої Богородиці	1	велика, кругом голови позолочена	належала празничній іконі, можливо — запрестольній
9	Шата на ікону Введення в храм Пресвятої Богородиці	1	Менша	могла належати до празничної ікони намісного ряду іконостасу
10	Корона	16	срібні на більші і менші образи	могли належати апостольському чину і намісним іконам
11	Корона	1	позолочена мала	належала намісній іконі Богородиці над головою дитятка Христа
12	Табличка	4	спеціально зроблені	—
13	Табличка	9	срібні звичайні	—
14	Звізда	1	Позолочена	для відправлення проскумидії
15	Хрестик	1	з позолоченим ланцюжком	Мотивний — як вота до ікони
16	Хрестик з ланцюжком	1	Срібний	на образі Господа Ісуса
17	Хрестик дерев'яний	1	окутий в срібло	на образі Господа Ісуса
18	Ланцюг	одна підвіска з трьох ланок	Срібний	там само
19	Євангеліє	1	в оксамиті, оправа срібна	на престолах в святилищі
20	Таця	1	Срібна	—
21	Хрестики	2	Срібні	мабуть вотивні перед намісною іконою
22	Хрестик	1	дерев'яний, окутий в срібло	парний вотивний дар Богородичній іконі

Як подає відомий вчений у багатьох галузях культурології — Володимир Вуйцик 11 травня 1781 р. Львівським Владикою Петром Білянським покладено наріжний камінь під будову нової церкви та монастиря [28]. До часу скасування монастиря вдалося збудувати лише монастирський будинок, який зберігся до сьогодні. «Йосифітською» реформою у 1793—1794 рр. Львівський Введенський монастир було закрито, монахинь призначено до Словіти, і лише дві з них: Євгенія Комаржинська і Макарія Корчинська відійшли до монастиря сестер Василянок в Яворові [29]. Поки що не виявлено записів, які церковні цінності інокіни принесли з собою до нових монастирів. Перед закриттям монастиря проведено опис монастирських речей, який завершено в 1805 р. (табл. 2). Порівнюючи з 1776 р., доходимо висновку, що багато дорогоцінностей було вилучено австрійською владою. Залишаються незмінно дві чаші, одна дарохранильниця, дві шати на ікону Введення (більша і менша). Із 16 корон залишилося лише 7. Немає вотивних дарів перед іконами — хрестів, коралів, ланцюжків. Не згадано про срібні ложечки, кадило і інше. (Аналогічною була ситуація по всіх жіночих Василянських монастирях у цей час).

Церкву Введення в храм Пресвятої Богородиці розібрано і разом з бічними вівтарями і рештками старого іконостасу в 1809 р. продано до с. Мацошин Жовківського повіту [30]. Є зазначено, що під намісними іконами знаходилися написи імен жертводавців: львівських міщан Чуриловичів і Терлецьких, які пожертвували їх у 1697 р. У Мацошині ця церква стояла до 1886 р. Новіший золочений і різьблений чотирярусний іконостас Введенської церкви датований 1733 р., і був закуплений дідичем Іваном Нікоровичем до нової церкви св. Дмитрія на Збоїщах у Львові. Монастирські забудови і ґрунти було продано в 1812 р. міщанинові Шульцові за 200 флорентів, а згодом — аптекареві Томанку. 1828 р. австрійський уряд відкупив будинок під казарму, яка і по нині стоїть на вул. Гайдамацькій, 5.

Збережений іконостас монастирської церкви Введення в храм Пресвятої Богородиці сестер Василянок у Львові

Детальнішої уваги заслуговує збережений на сьогодні новіший іконостас Введенської монастирської

за спродану церковну білизну по знесеному «монастирці Жовківського»).

церкви доби зрілого бароко (1720—1733 рр.). Його обміри і креслення подає І. Бокало [31]. А. Сух торкає історико-мистецтвознавчої оцінки згаданої пам'ятки [32]. Церква святого Дмитрія на Збоїщах у Львові, де служить своєму молитовному призначенню згаданий іконостас, була збудована в 1811 р. Очевидно, саме тоді було перенесено закуплений графом Іваном Нікоровичем чотирьохрусний іконостас з монастирської Введенської церкви, яка на той час вже не існувала, до парафіяльного храму святого Дмитрія на Збоїщах у Львові. П'ять ярусів іконостасу вказують на його пізніші певні конструктивні та іконографічні доповнення.

Городяни цієї околиці зберігають розповідь, що іконостас на возах везли до Відня на реставрацію. Жодних документів про реставрацію не знайдено. Одне з припущень є те, що іконостас міг бути пошкодженим, коли він зберігався по теперішній вулиці Гайдамацькій, і там на той час була пожежа. В 1900-х рр. землі графа Івана Нікоровича на Збоїщах закупив Митрополит Андрей Шептицький, відомий своїм невтомним меценатством у розвитку українського мистецтва, а зокрема — церковного. Спогад про реставрацію іконостасу у Відні за іншою версією може торкатися саме цього часу. Вдруге іконостас реставрували в 1973—1976 рр. З ініціативи голови церковного комітету П.Й. Мниха і за порадою реставратора Я. Мовчана — запросили мистецтвознавчу комісію з Києва. Члени комісії відзначили намісну ікону Введення в храм Пресвятої Богородиці, автентичною зазначеному на ній авторському 1720 р. Інші намісні ікони признали частково перемальованими. Нижній ярус іконостасу — предел, був покритий грибок і пліснявою. Довелося довго і старанно реставрувати п'ятиярусну пам'ятку. Перезолочено царські врата і ікони, дороблено бокові частини іконостасу і фрагменти втраченої різьби. Іконостас з монастирської церкви Введення був вузким. В новій церкві св. Дмитрія іконостас доповнили бічними іконами по площі 7,10 x 8,25 м, симетрично додаючи ікони по всіх ярусах.

На даний момент згаданий іконостас в церкві св. Дмитрія п'ятиярусний: предели, намісний, неділь п'ятидесятниці, празничковий, апостольський та пророчий ряди містять 48 ікон (крім дияконських і царських врат та одвірків). З них предели і два нижні яруси мають горизонтальну побудову, згідно

з усталеною традицією XVII ст. Після 1720 р. молодші іконостаси характеризуються скісним укладом ікон відповідних вищих ярусів [33]. В ряд іконостасів зрілого бароко прилічуємо іконостас Введенської монастирської церкви. Скісний уклад мають чотири найближчі до центру празники і розміщені над ними попарно чотири апостоли, закомпоновані у дві ікони. Ступеневе завершення попарно розміщених в іконах апостолів увінчують декоративно прикрашені шість медальйонів пророчого ярусу. Центральною в пророчому ярусі є ікона Богородиці Вочлчення. Найвищою точкою іконостасу є чотирираменний рівносторонній хрест з Розп'яттям.

Різьба іконостасу

Доба бароко яскраво виявила свою пишність в ажурній і рельєфній різьбі українських іконостасів. Іконостас Введенської Монастирської церкви (1733 р.) припадає на період зрілості цього стилю і в усій повноті відображає високий мистецький рівень тогочасних сницарів. Чотири пари кручених колон, незважаючи на яскраво виражену соковитість форм — декоративним елементом виноградної лози міцно вкорінені в сакральну символіку і богословський зміст попередніх століть. Складний тривимірний характер побудови фасаду іконостасу притягує погляд світлотіньовим звучанням багатих квітковою орнаментикою одвірків царських врат, ковчегів ікон. Найяскравіше пластика зрілого бароко проглядається в соковитій різьбі царських врат. Симетрично розміщені на обох стулках врат в каплеподібних медальйонах традиційні ікони Благовіщення і чотирьох євангелістів, обведені гілками виноградної лози. Об'ємний вертикальний фриз з лілій і акантового листя в хвилеподібному вигині розділяє царські врата, які вивершуються волютами на двох стулках із символічною землею кулею і хрестом по центру. Багата квітковолистова різьба супроводжує центральну лінію іконостасу на всіх його ярусах аж до завершення, формуючись в основному в симетрично розміщені по обидва боки букетів. Увага акцентується на Центральній іконі молільного ряду. Пара ажурних колон з багатими капітелями відділяє Христа Архієрея на престолі з Богородицею і Іваном Хрестителем обабіч від попарно розміщених в ряду апостолів, творячи богословський і мистецький центр іконостасу. Такі колони в іконостасі більше ніде не повторюються.

Найближчим до цього іконостасу в часовому проміжку і художньо-декоративному та архітектурно-конструктивному вирішенні є іконостас Церкви Різдва Пресвятої Богородиці (1705—1710 рр.) у Жовкві (на Винниках). Колони намісного ряду іконостасу церкви на Винниках (Жовква) випереджують ідентичні колони у церкві Введення (1733). У Крехові в парафіяльній церкві св. Параскеви в намісному ряді — в двох крайніх іконах і в молільному ряді — центральна ікона — з такими ж колонами. Поїздка в село Домажир (біля Львова) виявила, що у вівтарі за престолом знаходиться старший від існуючої церкви (1856 р.) престолік з іконою Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці. Колони, що прикрашають ікону — точно повторюють колони намісного ряду Введенської церкви. Саме цю ікону могли купити в 1777 р. у Введенській церкві для церкви в Домажирі за 100 золотих [34]. Ціна немала. В документі сказано, що продали «образи», отже їх було більше. Місце знаходження інших поки що невідоме. Перенесено з м. Рогатина до с. Надричне (Бережанського р-ну) монастирську церкву Переображення 1733 р. разом з чотирьохярусним іконостасом, який повністю зберігся [35]. Вона містить схожі за формою кручені колони й інші елементи різьби, більш пов'язані з іконостасом церкви Трійці в Жовкві. Аналіз інших тогочасних іконостасів (с. Поморяни — 1738 р., м. Бучач — 1743 р., інші) спонукають до висновку, що Винниківський (Жовква) іконостас виконував той самий майстер (різьбяр) або група майстрів, що і іконостас Введенської монастирської церкви зі Львова (1733 р.).

Всі згадані іконостаси М. Драган причислює до сницарських робіт жовківської школи поч. XVIII ст. [36]. Список імен тодішніх сницарів невеликий. І. Крип'якевич подає декого з них, взятих з поминальних списків при храмі Різдва Христового в Жовкві [37]. Імена сницарів: Василь Сакович, Симеон Путятинський, Олександр Кулявський та Ігнатій Стобенський. Серед них найбільш шанованим був Олександр Кулявський. Очевидним стає припущення, що саме його роботи відрізнялися найвищим мистецьким рівнем. Також він міг керувати працею більшої кількості сницарів при поважних замовленнях. Такими висококваліфікованими елементами різьби іконостасу монастирської церкви Введення можна вважати царські врата з декорованими рамами на одвірках, кру-

чені колони намісного ряду іконостасу і дві ажурні колони центральної ікони молільного ряду надзвичайно високого рівня роботи.

Ікони іконостасу монастирської церкви Введення в храм Пресвятої Богородиці (1720—1733 рр.)

Іконостас (до XVII ст. — Деїсіс) як органічна богословська частина інтер'єру храму східної церковної традиції молитовно-споглядального призначення виражена мистецькими засобами конкретного історично-часового проміжку, до сьогодні в еволюції українського мистецтва не втрачає своєї актуальності. Тому згаданий чотирьохярусний іконостас Введенської монастирської церкви майже після ста років по створенню продовжив своє життя в іншому храмі. Зараз іконостас в церкві св. Димитрія п'ятиярусний: (предели¹⁰), намісний, неділь п'ятидесятниці, празничковий, апостольський та пророчий ряди містять 48 ікон (крім царських врат і одвірків). З монастирської церкви було продано чотирьохярусний іконостас. Обстеження іконостасу викликають припущення, що празничковий ряд було доповнено пізніше, можливо, при встановленні іконостасу на новому місці. Не належали до первісного іконостасу і крайні його ікони по обидва боки, додані на кожному ярусі іконостасу в час його реставрації у 1973—1976 рр. В той час домальовані Кормаковим Євгеном три сюжети жертвоприношення в нішах престолу відповідають і аналогічному низькому рівню майстерності домальованих крайніх ікон: в апостольському ряді — св. рівноапостольних Володимира і Ольги та Костянтина і Олени, в празничковому ряді — Воздвиження Чесного Хреста і Ново-завітної Тройці, та Івана Хрестителя і Воскреслого Христа. На відміну від доробленої по ширині іконостасу в 70-х рр. різьби домальовані ікони — надзвичайно низького рівня виконання.

Іконостас містить три ікони з авторськими записами. Празнична ікона св. Димитрія в намісному ряді, додана при реконструкції іконостасу в ново-збудованій церкві св. Димитрія після 1813 р., підписана зліва внизу «Івань Руткевичь малярь Жулковский» і справа внизу датована з іменами ктиторів: «Сей образ даровал Славетний Олексій Тош-

ницький обиватель Грибовицький до весь Збоїські із женою своєю Настасією спасенія ради року божія АХЧГ октябрю» (1693). Ікона первісно не належала до цього іконостасу і могла знаходитися, згідно з ктиторським написом, в попередній старшій церкві на Збоїщах [38]. В часовому проміжку вона наближається до вершини творчого доробку І. Рутковича — жовківського монастирського іконостасу Різдва Христового (1697—1699 рр.). Ікона додана в намісному ряді як празнична і знаходиться після ікони Введення з крайнього правого боку.

З протилежного боку іконостасу в намісний ряд введено ікону Страждальної Богородиці кін. XIX — поч. XX ст. На це вказує і напис в нижній частині ікони: «Пресвятая Богородице, спаси нас». Це своєрідна інтерпретація ікони Богородиці Семистрільної, вирослена на зразках західноєвропейського мистецтва. Додані над нею і над іконою св. свцмч. Димитрія дві ікони з ряду неділь п'ятидесятниці також не належали до монастирського іконостасу.

Наступною іконою з ініціалами маляра є празнична ікона іконостасу Введенської монастирської церкви у Львові, датована 1720 р. [39]. Перша буква ініціалів майстра частково стерта, тому його ім'я можна лише припускати. Переважаючий вплив європейського малярства на вітчизняне на той час спричинило, що «галеріями побутових картин стають тепер усі краці західноукраїнські іконостаси» [40]. На той час жовківські малярі були свідками і учасниками пишних святкувань і церемоній королівського двору, що знаходить своє відображення у згаданій іконі «Введення». Висока майстерність і легкість композиції вказує на руку маляра європейського зразка. Ікона високого мистецького рівня, перекликається зі створеним 20 років перед тим жовківським малярем І. Рутковичем іконостасом Різдва Христового. Деякий вплив Рутковича помічається у погляді, настрої зображених осіб, навіть в трактуванні заднього плану в аналогічній іконі. Цю ж ікону зі згадкою про іконостас подано як приклад новаційного процесу в розвитку західноукраїнського іконостасу першої пол. XVIII ст. [41].

Намісні ікони Христа і Богородиці, зберігаючи повністю символіку кольору українських іконостасів, дивляться на молільника глибоким проникливим поглядом психологічних портретів. Постаць Христа пропорціями, іконографією і настроєм по-

¹⁰ Припускаю, що пределі в дорадянській літературі не вважалися ярусом, як і нижній ярус в будинку не вважався першим поверхом.

Табл. 2

**Церковні речі монастирської церкви Введення в храм
Пресвятої Богородиці сестер Василянок на час візитації дня 6 вересня 1809 р.**

№ п.р	Назва церковної речі	Кількість	Додатковий опис	Місце знаходження (призначення) в церкві
1	Чаша	2	срібні	—
2	Дарохранильниця	1	гравірована	Кивот
3	Ложечка	2	срібні	для причастя
4	Коралі	1	10 рахованих шнурів	перед іконою
5	Шата	1	срібна з короною	належала іконі Введення
6	Шатана	1	срібна менша з короною	належала іконі Введення
7	Корона	7	срібні більших і менших	могли належати апостольському чину і намісним іконам
8	Таца	1	срібна	—
9	Хрест	1	срібний з підставкою	—
10	«Звізда»	2	—	для відправлення проскумидії на проскумидійнику
11	Кивот	1	—	—

вністю відповідає класичному загальноприйнятому зразку попереднього століття. Витонченість виконання, делікатність пропрацювання і колористичні зіставлення говорять про найвищий іконописний зразок першої пол. XVIII ст. і про руку маляра високого професійного рівня. Те ж саме слід сказати про намісну ікону Богородиці-Одигітрії, яка в кольоровому і іконографічному прописі одягу читається більш динамічно і вершиною руху і внутрішньої наповненості ікони є особа Дитяти-Христа на руках у Богородиці. Ікони сповнені чистими глибокими кольорами і є передвісниками створеного 1741 р. Краснопуценьського іконостасу, авторство якого приписують Василю Петрановичу.

Прямо на молільника з лівого боку намісного ряду іконостасу дивиться підмальований лик святого Миколая. Незважаючи на перемалювання, на іконі спостерігаємо руку іншого маляра, більш споріднену зі зображенням дияконських дверей та одвірків. Певні тенденції нижчого професійного виконання проглядаються у партіях драперій апостольського і п'ятидесятницького ряду.

Завершує іконостас шість ікон пророчого ряду в круглих медальйонах з іконою Богородиці — Втілення по центрі. Легкістю кольорів і зображень пророчий ряд перегукується з апостольським і неділями п'ятидесятниць. І лише центральна ікона — Втілення змушує шукати аналогій в нижніх ярусах. Характерне зображення лику з широким і напруженим переніссям повертає нас до намісної ікони св. Миколая, зображених на одвірках дияконських дверей двох архідияконів, та нехарактерного в цьому місці зображення Стрітіння. Також в цей ряд можна поставити ікони на обох дияконських дверях. Серед останніх делікатністю лику і промальовувань відрізняється Мелхіседек.

Отже, іконостас належить до цільного проекту кількох майстрів, запланованого і виконаного для Львівської монастирської церкви Введення в 1720—1733 рр. Ведуче значення по часу і мистецькому рівню належить майстрові празничної ікони Введення (1720 р.) та намісних ікон Богородиці-Одигітрії і Христа-Вчителя. По центру над трилисним завершенням одвірка царських врат розміщена друга да-

тована ікона Введенського іконостасу — Нерукотворний Спас — 1733 р. Ікона класичної іконографії. В нижній частині по центру напис «АУЛГ». Таке ж датування записане в лівому нижньому кутку центральної ікони молільного ряду — «1733».

Очевидним стає висновок, що іконостас є роботою кількох живописців. Намісний ряд відображає два мистецькі почерки. Серед пределів лише ікона Преподобномучениці Февронії могла належати майстру двох центральних ікон. Не виключено, що пізніші ікони Спаса Нерукотворного і центральної ікони Деїсиса — це його робота. Третьою особою — автором апостольського ряду і, можливо, пророчого, а також — деякі фрагменти ряду п'ятдесятниці іконостасу — міг виконувати підмайстер — помічник в 1733 р.

В той час (1722 р.) схоже бачення художніх проблем Йов Кондзелевич відображає у Воштинському іконостасі та іконостасі Манявського монастиря. Тому мистецький почерк намісного ряду Введенського іконостасу перетинається зі здобутками відомого маляра. Найактивнішою групою іконописців у згаданий період стають малярі-Василяни. Серед них Павло (Памво) Козакевич, Яким Борисович, Павло Габриїлович, Антін (Антонін) Грушецький, Іван та Стефан Калиновичі, Теофіл Дунаєвський, Юрій Радивилівський, Феодосій Січинський, Григорій Залевський, Никодим Зубрицький і інші [32]. Характерним почерком їхньої творчості була західноєвропейська барокова модель іконопису, яка поступово еволюціонувала до релігійного живопису рококо та класицизму.

Отож наша праця є першою спробою історико-мистецтвознавчого дослідження українських жіночих монастирів у Львові в період XVII—XVIII ст. Дослідження існуючих сьогодні монастирських пам'яток дає ґрунт і відкриває можливість доповнити невідомі сторінки історії західноукраїнського іконопису XVIII ст., надаючи детальності і притаманної характерності.

1. Пелецишин М., Берест Р. З історії вивчення печери в с. Страдч на Львівщині / М. Пелецишин, Р. Берест // Скелі і печери в історії та культурі стародавнього населення України. — Львів, 1995. — С. 72.
2. Огієнко І. Українське монашество / І. Огієнко // Наша культура і наука. — К., 2002. — С. 99.
3. Берест Р. Я. Історико-археологічне дослідження Унівського середньовічного монастиря Перемишлянсько-

го р-ну Львівської обл. (звіт) / Р.Я. Берест // Архів НДЛ-81 історичного факультету ЛНУ ім. Франка. — Львів, 2005. — С. 23—62.

4. Петрушевич А. Историческія извѣстія о древней архимандріи ЧСВВ в с. Уневѣ / А. Петрушевич // Пчолла, І. — Львів, 1849. — Ч. 17—19.
5. Коссаць М. Дъвичіи Монастыри въ Галиціи. Монастыри дъвичіи въ Еархіях Львовской и Перемышльской / М. Коссаць // Шематизмъ Провинціи Св. Спасителя Чина Св. Василя Великого в Галиціи. — Львов, 1867. — С. 30—33; 203—210.
6. Петрушевич А. Словицкій женскій Монастырь Чина Св. Василя В. і его дівичье воспиталище / А. Петрушевич // Зоря Галицькая. — 1851. — Ч. 14, 15.
7. Цъорох Др. М. Саломія, Монахиня Василянка. Погляд на історію та виховну діяльність Монахинь Василянок / Др. М. Цъорох. — Львів, 1934. — 254 с.
8. Zimorowic Józef Bartolomiej. Historia miasta Lwowa... / Józef Bartolomiej Zimorowic. — Lwów, 1835. — S. 508.
9. Хмільовський М. Де розміщувалася у Львові Руська церква Апостолів Петра і Павла? / М. Хмільовський // Аполлет : матеріали I Міжнародної наукової конференції. — Львів, 2009. — № 1—4 (16—19). — С. 34—43.
10. Мицько І. До історії Львівських церков / І. Мицько // Матеріали повідомлення Других Ставропігійських читань. — Львів, 1995.
11. Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники (опыт исторического исследования) : в 2 т. / С. Голубев. — К., 1883. — Т. 1. — С. 356.
12. Голубець М. Жіночі монастирі у старому Львові / М. Голубець // Жінка. (Газета). — Львів, 1939. — Ч. 8. — С. 4.
13. Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила. — С. 356; ЦДІАУЛ. — Ф. 9. — Оп. 1. — Спр. 360. — С. 1344—1347, 1380—1387.
14. Голубець М. Жіночі монастирі у старому Львові. — С. 4.
15. Коссаць М. Дъвичіи Монастыри въ Галиціи. — С. 207.
16. ЦДІАУЛ. — Ф. 9. — Оп. 1. — Спр. 360. — С. 1344—1347.
17. Зенькович Іпатій. Святокатерининський монастир у Львові / Іпатій Зенькович // Лавра. Часопис монахів Студитського Уставу. — Львів, 1999. — Ч. 10. — С. 43—46.
18. Мицько І. Чар архівних свідчень / І. Мицько // Жовтень. — 1987. — № 3. — С. 93.
19. Зенькович Іпатій. Святокатерининський монастир у Львові. — С. 43.
20. Коссаць М. Монастирі Галичини / М. Коссаць // Лавра. Часопис монахів Студитського Уставу. — Львів, 1999. — Ч. 8. — С. 50—55.
21. Зубрицький Д. Хроніка міста Львова / Д. Зубрицький. — Львів : Центр Європи, 2006. — 258 с.
22. ЦДІАУ у Львові. — Ф. 9. — Оп. 1. — Спр. 360. — С. 1386—1387.
23. Голубець М. Жіночі монастирі у старому Львові. — С. 4.

24. Там само. — С. 4.
25. Szadurski Nicolaus. Visitatio Generalis Monasterii Slovitensis Monialium OSBM. D. 12-mo Mensis Maji 1763 / Szadurski Nicolaus // НМЛ, відділ рукописів і стародруків. — Ркл. — 23. — Арк. 177—187.
26. ЦДІАУ у Львові. — Ф. 684. — Оп. 1. — Сп. № 2558. — Арк. 8—8 зв. / інвентарний опис майна монастиря, а також перелік наданих йому привілеїв з 1637 по 1748 рр. — (інвентарі Львівського монастиря Впр. «Панн» Василянок записані в 1776 р.).
27. ЦДІАУЛ. — Ф. 684. — Оп. 1. — Спр. № 2575. — Арк. 1—22. — (протоігуменат Чину Василя Великого. Жіночий монастир у Львові. Журнал обліку прибутків і видатків монастиря за 1762—1776 рр.).
28. Вуйцик Володимир. Неіснуючі церкви Підзамча / Володимир Вуйцик // Вибрані праці до 70-річчя від дня народження. — Львів, 2004. — С. 70—71.
29. Хроніка монастиря Сестер Василянок в Яворові. — Приватний архів монастиря. — 29 с.
30. Вуйцик Володимир. Неіснуючі церкви Підзамча. — С. 71.
31. Бокало І. Втрачені дерев'яні церкви Львова / локалізація та реконструкція І. Бокало // Вісник Інституту Укрзахідпроектреставрація. — Ч. 5. — Львів, 2005. — С. 22—37.
32. Сух А. Церква св. влкм. Дмитрія у м. Львові на Збоїщах : архітектура, іконостас, мистецьке облаштування / А. Сух // Науково-дослідна робота на здобуття ОКР «Магістр» зі спеціальності 8020208 спеціалізації «Сакральне мистецтво». — С. 447—466
33. Драган М. Українська декоративна різьба XVII—XVIII століття / М. Драган. — К. : Наукова думка, 1970. — С. 198.
34. ЦДІАУЛ. — Ф. 684. — Оп. 1. — Спр. № 2576. — Арк. 12. — (протоігуменат Чину Василя Великого. Жіночий монастир у Львові. Журнал обліку прибутків і видатків монастиря за 1776—1805 рр.).
35. Слободян В. Храми Рогатинщини / В. Слободян. — Львів : Логос, 2004. — С. 144—146.
36. Драган М. Українська декоративна різьба XVII—XVIII століття. — С. 115.
37. Крип'якевич І. Зісторії міста Жовкви / І. Крип'якевич // Записки ЧСВВ. — Т. VI. — Львів, 1935. — С. 62.
38. Сух А. Церква св. влкм. Дмитрія у м. Львові на Збоїщах.
39. Овсійчук В. Майстри українського барокко. Жовківський художній осередок / В. Овсійчук. — К. : Наукова думка, 1991. — С. 27.
40. Голубець М. Малярі-Василяни на тлі західно-українського церковного малярства XVIII в. / М. Голубець // Записки ЧСВВ. — Т. III. — Львів, 1930. — С. 448.
41. Драган М. Українська декоративна різьба XVII—XVIII століття. — С. 27.

Natalia Mykhailuk

ON LVIV UKRAINIAN FEMININE MONASTERIES OF XVII AND XVIII cc. HISTORICAL AND ARTISTIC ARTIFACTS OF BASILIAN SISTERHOOD MONASTERY OF ENTRY OF THE MOST HOLY THEOTOKOS INTO THE TEMPLE

The article deals with some problems in the history of Ukrainian feminine monasteries at Lviv. On the basis of temple visitations of 1776—1805 in Basilian Sisterhood Monastery of Entry of the Most Holy Theotokos into the Temple has been performed a comparison in interiors of monastery church. In the study has been considered an iconostasis that survived until now at the church of St. Demetrius in Zboishche region in Lviv surroundings. The author accentuates artistic features in most ancient part of ensemble that has originated from the Monastery of Entry of the Most Holy Theotokos into the Temple (1720—1733).

Keywords: church visitations, Lviv Monastery of Entry of the Most Holy Theotokos into the Temple, iconostasis..

Наталія Михайлюк

УКРАИНСКИЕ ЖЕНСКИЕ МОНАСТЫРИ ВО ЛЬВОВЕ В XVII—XVIII вв. ИСТОРИКО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ПАМЯТНИКИ МОНАСТЫРЯ ВВЕДЕНИЯ ВО ХРАМ ПРЕСВЯТОЙ БОГОРОДИЦЫ СЕСТЕР ВАСИЛИАНОК

Статья посвящена некоторым вопросам истории украинских женских монастырей во Львове. На основе материалов храмовых визитаций 1776—1805 гг. монастыря Введения в храм Пресвятой Богородицы сестер Василианок во Львове проводится сравнение интерьеров монастырской церкви. Рассматривается иконостас, сохранившийся до настоящего времени в церкви св. Дмитрия района Збоища во Львове. Подчеркиваются художественные особенности древнейшей части ансамбля, которая происходит из монастыря Введения в храм Пресвятой Богородицы (1720—1733 гг.).

Ключевые слова: храмовые визитации, Львовский монастырь Введения в храм Пресвятой Богородицы, иконостас.